

SERPİL SANCAR
Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti

SERPİL SANCAR (ÜŞÜR) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde siyaset bilimi doktorası yaptı. Halen bu fakültede siyaset bilimi ve kadın çalışmaları alanlarında profesör olarak dersler veriyor. 1990'lı yıllardan itibaren siyaset kuramı ve sosyal bilimlerde metodoloji alanları yanı sıra kadın çalışmaları alanında da akademik çalışmalarını sürdürdü. Ankara Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi'nin, Kadın Çalışmaları yüksek lisans ve doktora programlarının kuruculuğunu yaptı. Halen Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yeni kurulmuş olan Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları bilim dalının başkanlığını da yürütüyor. Siyaset Sosyolojisi, Küresel Siyasal Hareketler, Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti, Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset, Toplumsal Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri verdiği derslerden bazıları. Son dönem yayınları arasında *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Eleştirinin Birikimi / Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan* (derleme, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), *Erkeklik: İmkânsız İktidar/ Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler* (Metis Yayınları, 2. baskı 2011), *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme* (İmge Yayınevi, 2. baskı 2011) sayılabilir. Halen Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinde karşılaştırmalı kadın hareketleri üzerine çalışan Serpil Sancar bir süredir George Washington Üniversitesi'nde bu konudaki araştırmasını yürütüyor.

İletişim Yayınları 1797 • Araştırma-İnceleme Dizisi 302

ISBN-13: 978-975-05-1097-7

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Levent Cantek

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Detay, *La Turquie Kemaliste*,
sayı 1, Haziran 1934, s. 12

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DIZIN Güneş Akkor

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SERPİL SANCAR

Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti

Erkekler Devlet,
Kadınlar Aile Kurar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	13
Feministler tarihe bakınca: “Kadın devrimi”nden “mağdur kadın” söylemine.....	15
Modernleşmenin cinsiyeti ve otoriterliğin mikro politiğini anlamak.....	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
MODERNLEŞMEYE KATILIM VE FARKLI KADINLIK DENEYİMLERİ	23
Modern toplumlar ve cinsiyet farkları.....	23
Erken endüstrileşmenin kadınlık deneyimi: Aile ile fabrika arasında kalan kadınlar.....	28
Endüstrileşme sürecinde kadınların mücadelesi: Özel alanın politikleştirilmesi ve kamusal alanın “cinsiyetlendirilmesi”.....	33
ULUSLAŞMA SÜREÇLERİNE KADINLARIN KATILIMI	38
Kuzey Atlantik coğrafyasında milliyetçilik ile feminizmin karşıtlığı.....	39
Modernleşme ile sömürgeleşmenin yaşadığı gerilim.....	42
Uluslaşma süreçleri ve milliyetçi düşüncenin niteliği.....	45
Sömürgeci kapitalizmin cinsiyeti.....	48

Ulusun cinsiyeti: Eril güç birliği olarak ulus.....	54
Milliyetçilik ile feminizmin ilişkisi:	
Kadınlar 'milli dava'ya nasıl dahil olurlar?.....	57
Ulusun dışıl inşası.....	60
Feminizm ile milliyetçiliğin ilişkisinde farklı rotalar.....	65
Kadın-dostu demokrasilerin gelişim koşulları.....	75

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-TÜRK MODERNLEŞMESİNİN

CİNSİYET REJİMİ: ASRİLİK İLE MILLİLİK ARASINDA..... 81

Erken modernleşmenin eril tahayyülü:	
Modern aile reisi erkeklere dönüşüm.....	83
Osmanlı'nın reformcu erkekleri	
kadınlar için de reform istiyor.....	84
Osmanlı modernleşmesinin reformcu kadınları:	
Osmanlı kadın hareketi.....	92
Osmanlı kadın hareketinin kamusal dünyaya çıkış araçları:	
Kadın dergileri ve kadın örgütleri.....	94
<i>Kadın dergileri</i>	94
<i>Kadın dernekleri</i>	96
<i>Ulusal inşaya derneklerle katılım</i>	99
Osmanlı-Türk modernleşmesi ve "tarz-ı feminizm"leri.....	101
Cumhuriyetin kurucu erkekleri ne ister?	
Münevver kızlar ve modern ev kadınları.....	111
Kadınlar modern aile düşerse.....	123
CİNSİYETÇİLİK VE KADINLARIN DIŞLANMASI.....	125
Modernleşmenin dili: Batı ile Doğu arasında cinsiyetler.....	126
Erken modernleşme romanları: Eril kurtarıcılıkla	
eril endişe arasında cinsel ahlakın sınırları.....	128
Feminist edebiyat eleştirisi:	
Kadınlar konuşunca, kadınlar dile düşünce.....	138
Sıradan modernler için kurmaca: Popüler aşk romanları.....	143
Muhafazakâr modernleşmenin paranoyası:	
İffetlilik ile 'kötü yola düşme' arasında kadınlık.....	146
Kayıp kuşak, sessiz kadınlık.....	153
<i>Medeni haklar mı, siyasi haklar mı?</i>	153
<i>Kurucu erkekler ve kadınların siyasal hakları</i>	158

<i>Yeni Cumhuriyet'in siyasal kurumları ve kadınların siyasal temsili</i>	160
<i>TKB'nin siyasal haklar mücadelesi</i>	163
<i>Gözden düşen Cumhuriyet kadınları: Halide Edip, vb.</i>	168
Cumhuriyet'in uyumlu kadın imalatı:	
<i>Afet İnan ve kadın hakları</i>	172
<i>Eşiği aşanlar/aşamayanlar</i>	176
<i>'Beynemilel' feminizm yerine 'milli' kadın hakları</i>	179
Milliyetçi ve feminist kadın siyaseti arasındaki mesafe	185

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLE ODAKLI MODERNLEŞME	191
Modern toplumu düzenleme stratejisi olarak aile.....	194
Ulus inşası ve aile odaklı modernleşme.....	199
Türk modernleşmesinin cinsiyet özellikleri:	
Devlet odaklı uluslaşma ve aile odaklı modernleşme.....	206
Asri ve milli aile ayrımının ortaya çıkışı.....	212
Modern ailenin eğitimle inşası.....	216
<i>Devlet eliyle modern ailenin inşası ve okulda öğrenilen kadınlık</i>	217
<i>Ders kitaplarında modern aile</i>	24
MUHAFAZAKÂR MODERNLEŞME DÖNEMİ	
VE ORTA SINIF TÜRK AİLESİNİN İNŞASI	232
Muhafazakâr modernliğin eril arzusu.....	238
<i>Seyirlik dişillik: Artistler, kraliçeler, güzeller</i>	240
<i>Öğretilen evlilik: İdeal eş, evlilik ve ev dekorasyonu</i>	243
Suç söylemi ve modern aileye yönelen tehditler.....	257
<i>Muhafazakâr modern ailenin korkusu: Tecavüz</i>	257
<i>Tehlikeli aşk ve modern aile</i>	265
<i>Modern erkeğin hoşgörülen 'kusur'u: Fuhuş</i>	268
Modern kamunun kadın imgeleri.....	274
<i>Bazısı görünebilen ama hepsi 'sessiz' kadınlar</i>	274
<i>Liderler, güçlü erkekler ve yanındaki kadınlar</i>	276
<i>Siyasal partilerin kadınları:</i>	
<i>Apolitik duruş ve sessiz temsil</i>	280
<i>Sivil kadın örgütleri ve kadınların 'sivil' görevleri</i>	285

<i>Kadınların siyasal temsili: Kadın milletvekili ve kadın partisi tartışmaları</i>	291
<i>Yeninin ayak sesleri: Kadınların artan sesleri, protestoları ve yaklaşan feminizm...</i>	297
<i>Geçmişte kalanlar ve bugüne gelenler...</i>	301
SONUÇ	
TÜRK MODERNLEŞMESİNİN CİNSİYETİ: ERKEKLER DEVLET, KADINLAR AİLE KURAR	305
EK: MUHAFAZAKÂR MODERNLİK DÖNEMİ KADIN VE AİLE PROFİLLERİ: 1945-65 GÜNLÜK GAZETELER TARAMASI HAKKINDA AÇIKLAMA.....	319
ARAŞTIRMADA KULLANILAN ANAHTAR SÖZCÜKLER.....	321
KAYNAKÇA.....	325
DİZİN.....	337

ÖNSÖZ

Bu kitabın yazılmasını Türkiye’de kadınların tarihi üzerinde araştırma yapan feminist tarihçi ve araştırmacıların beni heyecanlandıran çalışmalarına borçluyum. Onlar, sessizliğe terk edilmiş, “milli tarih” yazımında görmezden gelinmiş kadınların yaşamlarını, topluma katkılarını yılların ardından araştırıp günyüzüne çıkararak bana keşfedilecek bir dünya verdiler. Bu araştırmacı kadınlara çok şey borçluyuz. Onların araştırıp ortaya koyduğu kadın tarihlerini yan yana koyup okurken zihnimde Türkiye tarihini yeniden, yeniden düşündüm ve karşıma bu kitapta anlatmaya çalıştığım Türkiye fotoğrafı çıktı. Türkiye’nin bu kitaptaki portresi feminist araştırmaların benim zihnimdeki yansıması aslında. Onun için bu kitabın yazılmasını her şeyden önce onlara borçluyum. Türkiye kadınlarının tarihini araştırarak onları tarih bilgimize katmaya çalışan bu kadınların birçoğunun ismini bu kitabın satırları arasında, dipnotlarında ya da kaynakçasında göreceksiniz. Ama buraya sığmayan ya da gözden kaçanlar de var mutlaka. Bu araştırmacılar Türkiye tarihini, dışlanmış toplumsal gruplardan biri olarak “kadınların gözünden” yazmaya çalıştılar.

Bu alandaki merakım aslında önce Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı’nda “Türk Modernleş-

mesinin Cinsiyeti” adlı bir ders açmamla başladı. 2005-2009 tarihleri arasında verdiğim bu dersin her yılında öğrenciler büyük bir keyifle derse geldiler ve bu konudaki kaynakları heycanla okudular. Ayrıca her biri bu tarih yazımına kendi çapında katıldı. Kadın yazarların roman ve dergi yazıları okundu; romanlardaki kadın ve erkek kahramanlar incelenip tartışıldı; gazete ve dergilerdeki haberlerden kadınlar hakkındaki anlatılar toplandı; yaşlı kadınların geçmişe dair anıları üzerine sözlü tarih çalışmaları yapıldı. Bu nedenle bu kitabın yazılmasında Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı öğrencilerimin emeklerinin ve bana kattıkları coşkunun önemli bir rolü var. Onların, bu kitabın yazılmasına beni teşvik eden sessiz ve görünmez emeklerine teşekkür borçluyum.

Benim konu ile ilgili araştırma arzum aslında feminist tarihçilerin bıraktıkları noktadan sonrasına yönelikti. Yani benim amacım 1940’lardan 1960’ların sonlarına kadar cinsiyet rejiminin nasıl değişip dönüştüğüne ışık tutacak bir araştırma yapmaktı. Bunu o dönemin günlük gazetelerine bakarak yapmaya karar vermiştim. Çünkü Türkiye tarihinde kadınların yeri ve önemi üzerine yapılan araştırmalar 1930’larda bitiyordu ve ondan sonrasına ait elimizde güvenilir veriler yoktu. Erken modernleşmenin her şeyi altüst eden fırtınası sonrasına, yani İkinci Dünya Savaşı sonrasına bakmak gerekiyordu. Bu bakış, geçmişin nasıl bir geleceğe dönüştü(rüldü)ğünü anlayabilmemize katkı sağlayacaktı. Çünkü bu dönemde Türkiye’de kadınların modernleşme arzularının, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitlik anlayışının nasıl bir şekillenme yaşadığına dair çok az bilgimiz var. Bu nedenle, dönemin ruhunu anlamak için 1945-1965 tarihleri arasında yayımlanmış, o zamanın yeni moda entelektüel faaliyeti olan günlük gazeteleri okumaya karar verdim. Bu araştırma için TÜBİTAK ve Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Birimi’nden (BAP) küçük mali destekler aldım. Araştırma boyunca Ayça Bulut ve İrfan Aktan büyük gayretle benimle birlikte çalıştılar. Ayça Bulut her ihtiyacım olduğunda yardıma koşarak “cep asistanı” unvanını kazandı! Gazete haberleri ile ilgili araştırma verilerinin toparlanmasını onla-

ra borçluyum. Ahmet Murat Aytaç, resimleri çekilen gazete haberlerinin arşivlenmesi için özel bir bilgisayar programı yazarak benim hayatımı çok kolaylaştırdı.

Araştırma verileri ortaya çıkıp dönem ile ilgili daha net bir bilgiye sahip oldukça 1945-1965 tarihleri arasında yaşananların aslında büyük ölçüde bir önceki dönemde olup bitenle ilgili olduğunu gördüm. Yani, Osmanlı'nın son dönem modernleşme hareketleri ile erken Cumhuriyet döneminin şekillendiği tarihsel bağlamda modernleşmenin cinsiyet rejimi de şekillenmiş ve gelecek dönemlere zihniyet olarak devredilmiş. Bu nedenle, 1945-1965 arası dönemi anlamanın, bir önceki dönemle ilgili feminist araştırmalarla bağlantı kurmadan mümkün olmayacağını anladım. Böylece araştırma erken dönem modernleşme tarihine doğru yayıldı.

Türk modernleşmesinin erken dönem tarihinin oluşumunda kadınların görmezden gelinmiş katkılarını açığa çıkartan feminist tarih araştırmalarını okudukça, yakın geçmişimizin modernleşme çabalarında kadınların dışlanmışlıklarını –daha doğru bir ifadeyle nasıl dışlanarak içerildiklerini– gördüm. Amacım, giderek Türkiye tarihine kadınların katkısıyla ilgili araştırmaları daha sistematik bir şekilde okuyup yorumlayarak yaptığım araştırmanın bilgisine katmaya dönüştü. Hızla gelişen ve sayıca artan araştırmaları bir ortak tarih anlatısı gibi okumaya çalışarak daha bütüncül bir tarih anlatısı elde etmeye çalıştım. Bu kitap bu arzunun ve çabanın ürünüdür.

Bu çalışma benim yakın dönem Türkiye tarihine bakış açımı değiştirdi. Ayrıca Türkiye'nin geçmiş dönemlerinde modern cinsiyet rejimi ile ilgili araştırılmayı ve yazılmayı bekleyen çok sayıda konu olduğunu gördüm. Bu eksikliklerin yeni kuşak feminist araştırmacıların yapacağı çalışmalarla hızla tamamlanmasını umuyorum.

Bugün benim baktığım yerden görebildiğim kadarıyla Türkiye'nin yaşadığı erken modernleşme döneminin iki önemli dinamiği var. Bunlardan birincisi modernleşmeyi sağlayacak bir ulus-devlet oluşturmaktı. İkincisi ise bu yeni devletin ilkelerinin öğretildiği ve uygulandığı örnek modern aileler kurmak ve

bunları kamusal rol modeller haline dönüştürmekti. Bu modern aileler, kendinden başlayarak modern bir toplumu inşa etmenin araçları olmuşlardı. Bu anlamda yakın geçmişimizde erkekler ve kadınlar arasında oldukça kesin bir cinsiyet ayrımı gerçekleşmiş: Modernleşmek adına erkekler devlet, kadınlar aile kurup yaşatmışlar. Bugün geçmişten devraldığımız miras, günahı ve sevabı ile böyle görünüyor. Bu mirasın cinsler arasında bir eşitlik ve demokrasi yaratılmasına ne ölçüde katkıda bulunduğu ise bugünün gündeminde yanıt bekleyen bir soru. Bu sorunun yanıtı bu kitapta kısmen var. Zaten sorunun yanıtı birçok yerde farklı açılardan tartışılmaya devam ediyor.

Kitabın yazımı değişik nedenlerle uzun bir tarih dilimine yayıldı. Araya giren başka araştırmalar ve yayınlar bu kitapla ilgili bakış açımın zaman içinde daha da netleşmesine yol açtı. Kitabın yazılmaya başlanması ile yayımlanması arasında yaklaşık altı yıllık bir zaman var. Kitabın taslağını baştan sona okuyarak çok önemli eleştirilerle kitabı yayımlamaya karar vermemi sağlayan arkadaşım Elif Ekin Akşit'e destekleri için; kitabı yayımlanmadan önce okuyarak önemli düzeltmeler yapmamı sağlayan Zehra Yılmaz'a ise sevgiyle bana katlandığı için teşekkür borçluyum. Kitabın tamamlanma macerasının Virginia-ABD'de bitiş sırasındaki Elif Koca, dostluk ve sevgi dolu kişiliğiyle bana evini açarak kitabı hızla tamamlamama katkıda bulundu. Kitabın ortaya çıkışı daha saymadığım birçok kişinin desteği ile gerçekleşti. Bu katkılara minnet borçluyum. Elbette kitapta yer alan görüşlerin eksik ya da yanlış oluşundan sadece ben sorumluyum.

SERPİL SANCAR
4 Ağustos 2012